

מצווה קלה

מים ראשונים: דף זה משלים את הדף [מצוות שאדם דש בעקביו](#) עליו כבר הרחבנו בפרשה זו בשנה האחרת. שני הנושאים: מצוות שאדם דש בעקביו ומצווה קלה, משלימים זה את זה וכך גם שני הדפים הדנים בהם.

וְהָיָה עֲקֵב תִּשְׁמָעוֹן אֶת הַמִּשְׁפָּטִים הָאֵלֶּה וְשִׁמְרָתָם וְעֲשִׂיתָם אֹתָם וְשָׁמַר ה' אֱלֹהֶיךָ לְךָ אֶת הַבְּרִית וְאֶת הַחֶסֶד אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם: (דברים ז יב).¹

מדרש תנחומא פרשת עקב סימן א – דוד מתיירא מהמצוות הקלות

"והיה עקב". זה שאומר הכתוב: "לָמָּה אֵיכָּא בִּימֵי רַע עֲוֹן עֲקָבִי יְסוּבְנִי" (תהלים מט ו). יתברך שמו של הקב"ה שנתן תורה לישראל שיש בה תרי"ג מצוות ויש בהן קלות וחמורות. ומפני שיש בהן מצוות קלות שאין בני אדם משגיחין בהן, אלא שמשליכין אותן תחת עקביהן, כלומר, שהן קלות.² לפיכך היה דוד מתיירא מיום הדין ואומר: רבש"ע, איני מתיירא מן מצוות החמורות שבתורה שהן חמורות. ממה אני מתיירא? מן מצוות הקלות. שמא עברתי על אחת מהן, אם עשיתי אם לא עשיתי מפני שהיתה קלה. ואתה אמרת: הוי זהיר במצווה קלה כבמצווה חמורה. לכך אמר: "לָמָּה אֵיכָּא בִּימֵי רַע עֲוֹן עֲקָבִי יְסוּבְנִי" (תהלים מט ו).³

רמב"ן דברים פרק ז – המשפטים הקלים

וכתב רש"י אם המצוות הקלות שאדם דש בעקביו תשמעון, ישמור לך השם הבטחתו. והזכיר הכתוב המשפטים, אולי יזהיר במשפטים הקלים כדיני ממונות שלא יבזו אותם.⁴

מסכת עבודה זרה דף ג עמוד א – מצוות סוכה

... אמרו לפניו: רבש"ע, תנה לנו מראש ונעשנה, אמר להן הקב"ה שוטים שבעולם, מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת, מי שלא טרח בערב שבת מהיכן יאכל בשבת? אלא אע"פ כן, מצווה קלה יש לי וסוכה שמה, לכו ועשו אותה ... ואמאי קרי ליה מצווה קלה? משום דלית ביה חסרון כיס. מיד כל אחד [ואחד] נוטל והולך ועושה סוכה בראש גגו, והקב"ה מקדיר עליהם חמה בתקופת תמוז, וכל אחד ואחד מבעט בסוכתו ויוצא.⁵

¹ ורש"י המוכר על הפסוק: "והיה עקב תשמעון - אם המצוות הקלות שאדם דש בעקביו תשמעון: ושמר ה' וגו' - ישמור לך הבטחתו", אפשר להבין את רש"י כך: אם על קיום המצוות הקלות שאדם דש בעקבו, יש הבטחה של שמירת הברית והחסד, צא ולמד מה שכרם של שומרי המצוות הקשות והחמורות. אך רוב מפרשי רש"י הבינו את דבריו קצת אחרת: אם תקפידו לא רק על המצוות החמורות, כי אם גם על הקלות, אותן שאנשים נוטים לזלזל בהן ולדוש בעקבם, אזי ישמור ה' לך את הברית ואת החסד. הדגש הוא על העשייה ועל שמירת הברית ולא על השכר. כבר הרחבנו לדון, בפרשה זו בשנה האחרת, בנושא [מצוות שאדם דש בעקביו](#) ובמשמעות ביטוי זה וגלגולו לאורך דורות ודרשות. הפעם נבקש להתמקד בנושא של מצווה קלה גופא: מה היא מצווה קלה (וממילא מה היא מצווה חמורה)? האם זה עניין של מאמץ אנושי, הפסד כספי, שכר, או מהות (בעיני שמאי)? האם ניתן לפחות לתת דוגמאות אם לא הגדרה מה היא 'מצווה קלה'?

² נראה שמכאן לקח רש"י את פירושו, למרות שינוי הלשון מ"משליך" ל"דש תחת עקבו" (הביטוי "דש בעקבו" – מצוות או עוונות, מצוי בגמרא עבודה זרה יח ע"א בסיפור על בתו של ר' חנינא בן תרדיון ושם לא נזכר 'מצווה קלה', וכבר עמדנו על שינוי לשון זה של רש"י בדברינו [מצוות שאדם דש בעקביו](#) בפרשה זו). הפעם נבקש כאמור להתמקד בנושא של מצווה קלה בפן המהותי: מה היא מצווה קלה (וממילא מצווה חמורה)? האם ניתן בכלל לדבר על מצוות קלות וחמורות? האם נכון לשקול בפלס את מצוות התורה? האם לא זו בדיוק הסכנה עליה אומר דוד: "עֲוֹן עֲקָבִי יְסוּבְנִי"?

³ המדרש מביא את דברי חז"ל בפרקי אבות (פרק ב משנה א): "הוי זהיר במצווה קלה כבחמורה" בלי ההמשך שם (והנימוק): "שאי אתה יודע מתן שכרם של מצוות". נראה שזו השמטה מכוונת ולא יד המעתיקים והמקצרים. המדרש מעלה סיבה הרבה יותר חזקה (בעינינו) מנושא השכר לצורך להיזהר במצוות קלות והיא שבני אדם מזלזלים בהן, דשים אותן או משליכין אותם תחת עקביהם ולכן דווקא הן עשויות להצטבר ולקטרג עליהם ביום הדין. ועוד נחזור למשנה זו.

⁴ רמב"ן מדקדק שבפסוק כתוב "משפטים" – לא מצוות ולא עוונות! לפיכך הוא מציע להגדיר 'מצווה קלה' את דיני ממונות. מדוע? אולי משום שיש בהם אומד דעת דיין, דיני ממונות נדונים בשלושה (רועי בקר) ושאינם מומחים. או משום שכל נזק או פגיעה ניתנים לתיקון ע"י פיצוי כספי בניגוד לדיני נפשות, איסורים ואישיות שלא ניתנים לכימות ולתיקון בכסף ואינם באומד הדיינים. ואולי בדיוק ההפך, משום שקל לעבור עליהם, בפרט בכלכלה ובחיים המודרניים בהם איסור "לא תגנוב" מצוי הרבה בתחום האפור. ראו ספרו של [מאיר תמר: כסף כשר](#). ואולי אלה שני צדדים של אותה מטבע. קל למעוד וקל, יחסית לתקן ולהשיב.

⁵ ראו שם דרשתם של ר' חנינא בר פפא או ר' שמלאי, הפותחת את מסכת עבודה זרה, איך לעתיד לבוא הקב"ה יושב וספר תורה בחיקו ודן את הגויים על שלא שמרו את התורה, ואף לא הניחו את ישראל לעסוק בה; עד שבתשובה לטענותיהם שלא נכפתה עליהם התורה כמו שנכפתה על ישראל, הקב"ה אומר: ניחא, אתן לכם מצווה קלה אחת ונראה איך תקיימוה. מה שחשוב לעניינינו היא הדוגמא הנוספת של מצווה קלה: סוכה. מדוע סוכה היא מצווה קלה? הגמרא עצמה נותנת שם שתי סיבות, אגב שטף הסוגיה: האחת, שאין בה חסרון כיס (אז בנו סוכות פשוטות מחומרים מצויים בשפע בסוף הקיץ). והשנייה, (בעקיפין), בשל הדין שמצטער פטור מן הסוכה. ראו דברינו [וסוכה תהיה לצל](#). ואולי גם עצם השמחה בחג והעובדה שסוכה היא מצווה חביבה, עושה אותה קלה. בפירוש המשנה לרמב"ם למסכת אבות שנראה להלן הוא מציין גם את שמחת הרגל ולמידת לשון קודש כמצוות קלות.

מסכת מנחות דף מד עמוד א – מצוות ציצית

תניא, א"ר נתן: אין לך כל מצוה קלה שכתובה בתורה, שאין מתן שכרה בעולם הזה. ולעולם הבא איני יודע כמה. צא ולמד ממצוות ציצית.⁶

במדבר רבה כ כא – מים אחרונים

מעשה באדם אחד שאכל קיטניות ולא נטל ידיו וירד לשוק וידי מוטפות מן הקיטניות. ראה אותו חברו, הלך ואמר לאשתו: אומר לך בעלך סימן שאכל עכשיו קיטניות, שגרי לו אותה טבעת. נתנה לו. אחר שעה בא בעלה ואמר לה: היכן הטבעת? אמרה לו: בא פלוני בסימנים שלך ונתתה לו. נתמלא עליה חימה והרגה. לפיכך, כל שאינו נוטל ידיו לאחר המזון כהורג נפש. ולכך הזהיר הקב"ה את ישראל אפילו במצוה קלה: "כִּי לֹא דָּבָר רַק הוּא מִכֶּם כִּי הוּא חַיִּיכֶם" (דברים לב מז) - אפילו דבר מצוה שאתה רואה אותה ריקה וקלה, בה חיים ואריכות ימים.⁷

בראשית רבה כא ג – אדם הראשון

"אם יעלה לשמים שיאו וראשו לעב יגיע" (איוב כ ו) ... א"ר יהושע בר' חנינא ור"י ברבי סימון בשם ר' אלעזר: מלוא כל העולם כולו בראו. מן המזרח למערב, שנאמר: "אחור וקדם צרתני" (תהלים קלט ה), מן הצפון לדרום מניין? – "ולמקצה השמים ועד קצה השמים" (דברים ד לב). ומניין אף כחללו של עולם? תלמוד לומר: "ותשת עלי כפכה" (תהלים שם). "כגללו לנצח יאבד" (איוב שם), על שגלל מצוה קלה, נטרד מגן עדן, "רואיו יאמרו איו" – הן הוא האדם? כיון שטרדו התחיל מקונן עליו, ואומר: "הן האדם היה כאחד ממנו" (בראשית ג כב).⁹

בראשית רבה סד ד – עירוב תבשילין

"עקב אשר שמע אברהם בקול" – ... ריש לקיש אמר: בן שלוש שנים הכיר אברהם את בוראו, מנין עק"ב שמע אברהם בקול בוראו.¹⁰ "וישמור משמרת מצותי חקותי ותורותי" – ר' יונתן משם ר' יוחנן אמר: אפילו הלכות עירובי חצרות היה אברהם יודע. "תורותי", שתי תורות שקיים, אפילו מצוה קלה שבעל פה.¹¹

⁶ הגמרא ממשיכה שם ומספרת על "אדם אחד שהיה זהיר במצוות ציצית", ו"הלך אצל זונה בכרכי הים שנוטלת ד' מאות זהובים בשכרה". וכשבא ועלה על המיטה וישב כנגדה "באו ד' ציציותיו וטפחו לו על פניו" ונמנע מהעבירה. ראו הסיפור המלא שם (שנמצא גם בספרי במדבר פיסקא קטו) והשוו ע"פ הסיפור על ר' אליעזר בן דורדיא, עבודה זרה יז ע"א. מה שמעניין אותנו הוא שמצוות ציצית נחשבת למצווה קלה! זו שנאמר עליה במקרא: "וראיתם אות וזכרתם אל כל מצוות ה' ועשיתם אותם", ובחז"ל היא "שקולה כנגד כל המצוות" (ספרי זוטא במדבר פרק טו, ראו הרחבה על [מצוות ציצית](#) בפרשת שלח (לך) – הכיכר? ראו משנת רבי אליעזר פרשה יד עמוד 268 בה הנוסח שונה: "ר' שמעון בן יוחי אומר: אל תהא מצוות ציצית קלה בעיניך, שעתידין ישראל רואין כבוד גדול בציצית, מה שאין רואין במצוות אחרות כמוה". זאת בדומה למצוות אחרות שנאמר עליהן **שבעיניך לא יהיו קלות**. כגון מצות העומר (ויקרא רבה כח ו), מצוות צדקה (ויקרא רבה לד) ועוד. ומה נעשה עם התניא בגמרא מנחות לעיל האומר בכ"ז שמצוות ציצית היא "מצווה קלה"? ראו פירוש רש"י שם: "ציצית - מצווה קלה, עשה בעלמא". ופירוש מהרש"א שם: "קרי ליה למצוות ציצית מצווה קלה לגבי מצות חמורות דעונשן מיתות בית דין וכתר בלאוין ובעשין (מצוות עשה) כגון פסח ומילה". ועוד נחזור לעניין ההבדל בין מצוות לא תעשה ועשה.

⁷ כל זה בשל הזלזול במים אחרונים. ראו שם גם על מים ראשונים, בסיפור על יהודי שבשעת הגזרה האכיל את חברו היהודי בשר חזיר משום שראה שאינו נוטל ידיים לפני הסעודה. מצוות נטילת ידיים שלפני הסעודה ומים אחרונים לאחריה, שניהם מדרבנן. עוד מצוות קלות שמצאנו: עמידה לפני זקן (מדרש תנאים לדברים פרק א), מצות הרמת הדשן (פירוש רבינו בחיי ויקרא ו ג) וכאמור לעיל, שמחת הרגל ודיבור בלשון הקודש (רמב"ם).

⁸ הוא דורש את צמד הפסוקים ו-ז באיוב פרק כ: "אִם יֵעָלֶה לְשָׁמַיִם שִׁיאוֹ וְרָאִשׁוֹ לְעֵב יִגְעֵי: כְּגִלְלוֹ לְנֶצַח יֵאבֵד רֵאיוֹ יֵאמְרוּ אִיוֹ".
⁹ ראו גם תנחומא שמיני סימן ב: "כשבא הקב"ה את עולמו היתה שמחה גדולה לפניו שנאמר (תהלים קד) יהי כבוד ה' לעולם ישמח ה' במעשיו. וכן הוא אומר (בראשית א) וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד. ללמדך שהיה הקב"ה מתנאה ומשתבח במעשיו מאד וציווה לאדם הראשון מצוה קלה ולא קיימה. מיד נתן לו אפופסין שנאמר: כי עפר אתה ואל עפר תשוב, וכביכול לא המתין בשמחתו ואמר לא בראתי את הכל אלא בשביל אדם ועכשיו הוא מת מה הנאה יש לי". וכן הוא במדרשים רבים המשווים את חטאו של אדם הראשון שלא השכיל לקיים "מצווה קלה" אחת, עם, למשל, חטאם של משה ואהרן (שבת נה ע"ב), עם רצונו של משה לא למות (דברים רבה ואתחנן), עם הימנעותו של יוסף מחטא (בראשית רבה וישב), עם מוטיב מתן שכר לצדיקים לעתיד לבוא (מסכת שמחות ספר חיבוט הקבר פרק א) ועוד. אך מה היא המצווה הקלה שעליה עבר אדם הראשון? האם משום שהיה מוקף בכל טוב שבעולם, יכול היה ליהנות מכל מנועי גן עדן, ורק עץ אחד נאסר עליו ובו חטא? אולי משום שכל מה שנדרש לעשות הוא לא להתפתות? מאידך, הרי הוא עדיין לא היה "יודע טוב ורע", הרי לא היה לו כח הבחירה! בכך באנו לנושא כבד וגדול שנדרשנו לו חלקית בדברינו [לדעת טוב ורע](#) בפרשת בראשית. ראו גם הסיום המפתיע של המדרש בפסוק: "הן האדם היה כאחד ממנו"! המצווה הייתה אולי קלה, אבל התוצאה בידיעה, לא בעונש, הייתה "כבדה" למדי.

¹⁰ שאברהם חי 175 שנה, מתוכה 172 כמניין עק"ב בהכרת ה'. ומכאן שבגיל 3 הכיר את בוראו. והרי לנו קשר יפה לפרשת עקב.

¹¹ ראו מקבילה במסכת יומא כח ע"ב: "קיים אברהם אבינו אפילו עירובי תבשילין, שנאמר: תורותי - אחת תורה שבכתב ואחת תורה שבעל פה". תקנות חכמים, דברי סופרים, הם המצוות הקלות (עירובי חצרות ותבשילים נבחרו לייצג אותן אולי משום שהאיסור הוא מדרבנן) ומוגדרות כאן כתורה שבע"פ! באופן הפוך מאברהם, ירבעם בן נבט שהרבה לחטוא ועתיד ליתן את הדין לא רק על העבירות החמורות שעבר, כי אם גם על הקלות. אין דין "קיים ליה בדרכה מיניה" בחשבון המוסרי, עבירה חמורה אינה פוטרת את הקלה. ראו דברי רמב"ם באגרת השמד (בסופה): "וצריך מי שעבר עליו זה השמד להתנהג באלה העניינים שאני מציע: שישים בין

מסכת עירובין דף כא עמוד ב – דברי תורה ודברי סופרים

אמר ליה רב חסדא לההוא מדרבנן דהוה קא מסדר אגדתא קמיה: ¹² מי שמיע לך "חדשים גם ישנים" מהו? אמר ליה: אלו מצות קלות ואלו מצות חמורות. אמר ליה: וכי תורה פעמים פעמים ניתנה? ¹³ אלא: הללו מדברי תורה, והללו מדברי סופרים. ¹⁴

מסכת אבות – יתרון המצוות הקלות

פרק ב משנה א: רבי אומר: איזוהי דרך ישרה שיבור לו האדם כל שהיא תפארת לעושה ותפארת לו מן האדם. והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה שאין אתה יודע מתן שכרן של מצוות. והוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה. ¹⁵

פרק ד משנה ב: בן עזאי אומר הוי רץ למצוה קלה כבחמורה ובורח מן העבירה שמצוה גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה ששכר מצוה מצוה ושכר עבירה עבירה. ¹⁶

ענינו לעשות ולקיים מן המצוות מה שהוא יכול. ואם אירע לו שעבר הרבה או שחילל שבת – לא יטלטל מה שאינו מותר לטלטלו ולא יאמר: מה שעברתי עליו גדול יותר ... אלא יזהר בכל מה שהוא יכול ... שצריך האדם לידע עיקר מעיקרי הדת: שירבעם בן נבט והדומים לו – נפרעים ממנו על מעשה העגל ועל ביטול עירובי תבשילים ... שלא יאמר אדם: קים ליה בדבריה מניה ... אלא בדיני אדם בעולם הזה וכו'. ובאגרת תימן חוזר רמב"ם על דברים אלה: "ולא יעלה על הדעת שבהיותו עושה החמורות, שלא יענש על הקלות ... ירבעם בן נבט שחיק עצמות, יענש על העגלים שחטא בהם והחטיא את בני ישראל, וכמו כן יענש על שביטול מצוות סוכה בסוכות". ענין סוכות נזכר במקרא בכך שירבעם העביר את חודש החגים מתשרי לחשוון (מלכים א פרק יב), אבל לנו נקשר הדבר במצוות סוכות שראינו שבעיני חז"ל היא "מצווה קלה", שהרי חגים אחרים בחודש תשרי ומכולם לא הזכיר הרמב"ם, אלא את חג הסוכות!

¹² עוד על "מסדרי אגדות" שעמדו לפני ראש הישיבה וציטטו לפניו אגדות (בדומה למסדרי משניות ומתרגמים, תנא ואמורא שעמדו לפני החכמים וסייעו בהעברת הדרשה או השיעור), ראו ברכות י ע"א, יומא לח ע"ב, סוכה נג ע"א; ולא מצאנו אזכור לתפקיד זה, בתלמוד הירושלמי (ובמדרשי הלכה ואגדה), אבל מצאנו שם את הביטוי "בעל אגדה", שפירושו מי שהתמחה במדרשים ובאגדות, לא בהכרח תפקיד מוגדר. ובחצרות החסידים קיים עד היום ה'תנא' העומד לצד הרבי ומסייע לו בציטוט מקורות.

¹³ עפ"י פירוש רש"י "פעמים פעמים ניתנה – שתהא זו חדשה וזו ישנה?", וכן בפירוש שטיינזלץ: וכי תורה פעמים פעמים ניתנה – ומצוות קלות ניתנו בנפרד ממצוות חמורות? רב חסדא לא חולק על עצם האבחנה של מצוות קלות וחמורות, אלא על כך שהם ניתנו באירועים זמנים שונים ולפיכך חלק מהמצוות נקרא "חדשים" וחלק "ישנים" (ולרמב"ן אין בעיה להגדיר חלק ממצוות שנמנות בספר דברים לראשונה: מצוות מחודשות). אולי רב חסדא גם לא חולק בהכרח על שיטת ר' יוחנן בגמרא גיטין ס ע"א שהתורה "מגילה מגילה ניתנה", משום שר' יוחנן מדבר על כתיבת התורה בספר בשלבים ואילו רב חסדא מדרה וקושר אותם לתהליך בציווי בע"פ. ראו דברינו [תורה חתומה או מגילה מגילה ניתנה](#) בפרשת משפטים. וצריך עיון נוסף בנושא זה.

¹⁴ מסדר האגדה שלפני רב חסדא הציג פירוש לפסוק "חדשים גם ישנים" המבחין בין מצוות קלות (חדשים) וחמורות (ישנים). רב חסדא מתקומם נגד הרעיון) כפי שהסברנו בהערה הקודמת ומציע במקום זאת את ההבחנה בין "ישנים" שהם ציווי התורה ובין "חדשים" שהם מצוות מדברי סופרים, כגון פורים, חנוכה, שניות לעריות, שניות בטומאה, כתובת אשה ושחיטת עוף (לשיטת מסוימות), רוב מצוות הכלולות בגמילות חסדים: הכנסת כלה, לוויית המת, נישוחם אבלים, ביקור חולים, ועוד. אבל לפי מה שראינו בבראשית רבה, מסכת יומא ובדברי רמב"ם לעיל, היא הנותנת, שדברי סופרים הם "מצווה קלה" ולפיכך הם "צריכים חיזוק" (תענית יז ע"ב, ראש השנה יט ע"א). ראו גם פירוש מהרש"א על הגמרא בעירובין שמסביר את דבריו של מסדר האגדה וקושר אותם לתהליך הודעת המצוות לגר שמתגייר (יבמות מז ע"א). ואלה דבריו: "... נראה לפרש קלות וחמורות כמו ומודיעין לו קלות וחמורות ... דהיינו קלות שבחמורות כמו איסור תחום בשבת ואיסור ייחוד בעריות ... והיינו חדשים הם הקלות והישנים הם החמורות. דודאי איסורי דשבת ועריות גופיהו נתנו מקודם ואחר כך נתנו איסור תחום ואיסור ייחוד". ולפי זה לא ברור מה הכעיס את רב חסדא ובמה פירושו שונה בסופו של דבר מפירוש מסדר האגדה שלפניו.

¹⁵ נחזור למשנה שנזכרה כבר במדרש תנחומא בו פתחנו וננסה להבינה. יש לכאורה סתירה פנימית במשנה זו. אם "אין אתה יודע מתן שכרן של מצוות", כיצד "הוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה"? אפשר כמובן לתרץ שגם אם איננו יודעים את שכר כל מצווה ומצווה (והפסד כל עבירה ועבירה), ברור שיש שכר למצוות ו"שכר שלילי" לעבירות ואין הרווח החומרי שווה אותן. אבל נראה שהמשנה מתווה כאן דרך חינוכית ומכוונת לדבר מהותי יותר.

¹⁶ את החיבור למשנת בן עזאי אנו חייבים לפירוש רבינו יונה על אבות פרק ד אשר אומר: "בן עזאי אומר הוי רץ למצוה קלה - כבר אמרו טעם בזה הדבר בפרק שני לפי שאין אתה יודע מתן שכרן של מצוות. ועתה בן עזאי הוסיף טעם אחר ואמר הוי רץ למצוה קלה ובורח מן העבירה שמצוה גוררת מצוה מכה הטבע ... כי בעשות האדם מצוה קטנה פעם אחת הוא מתקרב את השם ומרגיל את רוחו לעבודתו ... וכי יעשה שניה ושלישי ... יעשה מהרה כי כבר הרגל שולט עליו". דבר גורר דבר והחשבון האמיתי הוא דרך החיים הכוללת בה האדם בוחר ללכת ולפיכך, דווקא מצווה קלה שקל להתחיל איתה, עדיפה. מוטיב זה מצאנו במספר מקומות. ראו במדבר רבה י ח: "לא תקרבו לדבר המביא לדבר עבירה. לא תקרבו הרחק מן הכיעור ומן הדומה לכיעור, שכך אמרו חכמים הרחק מחטא הקל שמה יביאך לידי חמור, הוי רץ למצוה קלה שתביאך לחמורה". ובספרי דברים פסקא קפז: "כי יהיה איש שונא לרעהו וארב לו וקם עליו, מיכן אמרו עבר אדם על מצוה קלה סופו לעבור על מצוה חמורה. עבר על ואהבת לרעך כמוך, סופו לעבור על: לא תקום ולא תטור (ויקרא יט יח), ועל: לא תשנא את אחיך (שם שם יז), ועל: וחי אחיך עמך (שם כה לו), עד שיבוא לידי שפיכות דמים. לכן נאמר: כי יהיה איש שונא לרעהו וארב לו וקם עליו". ראו עוד אבות דרבי נתן נוסח א פרק ב שהכל מתחיל מהמצוות הקלות, הן דברים שבצנעה שבינו לבין עצמו ובינו לבנינה: "לפיכך אמרו חכמים הרחק מחטא הקל שמה יביאך לחטא חמור הוי רץ למצוה קלה שביאך למצוה רבה: הרי הוא אומר בטנן ערימת חטים סוגה בשושנים (שיר השירים ג ז) ... אלו מצוות קלות הרכות סוגה בשושנים בזמן שישראל עושין אותן היו מביאין אותם לחיי העולם הבא. הא כיצד? אשתו נדה עמו בביתו, רצה משמש רצה אינו משמש. וכי אדם רואהו או אדם יודע בו שיאמר לו כלום? הא אינו מתיירא אלא ממי שפוקד אותן על הנדה. ראה קרי, רצה טובל רצה אינו טובל. וכי אדם רואהו או אדם יודע שיאמר לו כלום? הא אינו מתירא אלא ממי שפוקד על הטבילה. וכן אתה אומר בחלה וכן אתה אומר בראשית הגז. אלו מצוות קלות הרכות כשושנים שבזמן שישראל עושין אותן מביאות אותם לחיי העולם הבא".

פירוש המשנה לרמב"ם מסכת אבות ב א – מצוות לא תעשה מול מצוות עשה

אחר כך אמר שראוי להיזהר במצוה שייחשב בה שהיא קלה, כגון שמחת הרגל ולמידת לשון קודש, ובמצוה שהתבארה חומרתה, כמו מילה וציצית ושחיטת פסח. וְשֵׁם סִיבַת זֶה, שאין אתה יודע מתן שכר. ובאור זה הענין ... שהתורה כולה - ממנה מצוות עשה ומצוות לא תעשה. אמנם מצוות לא תעשה, הנה ביאר הכתוב העונש על כל אחת מהן, מלבד המעט, וחייב בקצתן מיתות, ובקצתן כרת, ומיתה בידי שמים, ומלקות, וידענו מן העונשים מצוות לא תעשה כולן, מה מהן איסורו חמור ומה מהן למטה מזה, והן שמונה מדרגות: המדרגה הראשונה, והיא החמורה שבהן - הם הדברים אשר חייב בהם סקילה. והמדרגה שלמטה מזו - מחוייבי שריפה. והשלישית - מחוייבי הרג. והרביעית - מחוייבי חנק. והחמישית - מחוייבי כרת. והששית - מחוייבי מיתה בידי שמים. והשביעית - מחוייבי מלקות. והשמינית - לאוין שאין לוקין עליהן. ומאלה המדרגות נדע גודל החטא וקוטנו.¹⁷

אבל מצוות עשה - לא נתבאר שכר כל אחת מהן מהו אצל ה', עד שנדע מה מהן יותר חשוב ומה מהן למטה מזה, אלא ציוה לעשות מעשה פלוני ופלוני, ולא ייודע שכר איזה משניהם יותר גדול אצל ה', ולפיכך ראוי להשתדל בכולן. ומפני זה העיקר אמרו: "העוסק במצוה פטור מן המצוה", מבלי הקשה בין המצוה אשר הוא עוסק בעשייתה והאחרת אשר תחלוף ממנו. ולזה גם כן אמרו: "אין מעבירין על המצוות", רצונו לומר: אם הזדמן לך מעשה מצוה, אל תעבור ממנו ותניחנו כדי לעשות מצוה אחרת.¹⁸

רמב"ן שמות פרק יג – כוונת כל המצוות: אמונה והודאה

ולפיכך אמרו (אבות פ"ב מ"א) הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה, שכולן חמדות וחביבות מאד. שבכל שעה אדם מודה בהן לאלהיו. וכוונת כל המצוות שנאמין באלהינו ונודה אליו שהוא בראנו, והיא כוונת היצירה. שאין לנו טעם אחר ביצירה הראשונה, ואין אל עליון חפץ בתחתונים, מלבד שידע האדם ויודה לאלהיו שבראו. וכוונת רוממות הקול בתפילות וכוונת בתי הכנסיות וזכות תפילת הרבים, זהו שיהיה לבני אדם מקום יתקבצו ויודו לאל שבראם והמציאם ויפרסמו זה ויאמרו לפניו בריותיך אנחנו.¹⁹

מסכת סנהדרין דף עד עמוד א – מצוות ייהרג ואל יעבור

אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יהוצדק: נימנו וגמרו בעלית בית נתזה בלוד: כל עבירות שבתורה אם אומרין לאדם עבור ואל תהרג - יעבור ואל ייהרג, חוץ מעבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים. כי אתא רב דימי אמר רבי יוחנן: לא שנו אלא שלא בשעת השמד, אבל בשעת השמד - אפילו מצוה קלה ייהרג ואל יעבור. כי אתא רבין אמר רבי יוחנן: אפילו שלא בשעת השמד, לא אמרו אלא בצינעא, אבל בפרהסיא - אפילו מצוה קלה ייהרג ואל יעבור. - מאי מצוה קלה? - אמר רבא בר יצחק אמר רב: אפילו לשנויי ערקתא דמסאנא.²⁰

¹⁷ ראו הגדרה נוספת שמציע רמב"ם בהלכות תשובה פרק א הלכה ב: "הכל מתכפר בשעיר המשתלח, והוא שעשה תשובה, אבל אם לא עשה תשובה אין השעיר מכפר לו אלא על הקלות. ומה הן הקלות ומה הן החמורות? החמורות הן שחייבין עליהם מיתה בית דין או כרת. ושבעות שוא ושקר אף על פי שאין בהן כרת הרי הן מן החמורות. ושאר מצוות לא תעשה ומצוות עשה שאין בהן כרת הן הקלות."

¹⁸ רמב"ם מציג הבחנה ברורה בין מצוות לא תעשה בהם ניתן להגדיר איסורים קלים לעומת איסורים חמורים ובין מצוות עשה בהם לא ניתן להגדיר מה חשוב יותר ומה פחות ומה כל אחת היא "אצל ה'". בעשייה שלילית ייתכנו דרגות וההוכחה היא העונש שנקבע לכל עבירה, אבל לא כך בעשייה חיובית. בקלקול והשחתה יש רמות שונות, אבל בתיקון ובנייה 'הכל שווים' ובוודאי שלא נדע איזה מהם 'גדול יותר אצל ה' ". על כך נראה שניתן לדון. האם לא נוכל להעמיד את מצוות הצלת נפש למשל מעל מצוות תפילה? האם לא הרמב"ם הוא שהגדיר שמונה מעלות בצדקה שהגבוהה ביותר היא הסיוע לעני להשתקם כלכלית (הלכות מתנות עניים פרק י הלכה ז)? ו והרי מבטלים תלמוד תורה בשביל גמילות חסדים כמו הכנסת כלה ולווית המת (מגילה כט ע"א)! ונראה אגב שיש גם לדון בכלל של העוסק במצווה פטור מהמצווה אם זה רק בתוך הקבוצה של אדם למקום (גם בתוך קבוצת בין אדם לחבירו) אבל לא למשל כאשר אדם עוסק במצווה שבינו למקום ובא עני ומבקש ממנו צדקה למשל. וצריך עיון נוסף.

¹⁹ בלשון פיוטית ומליצית מגדיר רמב"ן קו מהותי ברור: במבט "כלפי שמיא" וכוונת יצירת העולם ומטרתו, כל המצוות הן מהות אחת של ידיעת האל והודיה לו. במקומות אחרים, כגון בפירושו למצוות שנצטוו במרה, מדגיש רמב"ן את החלוקה לסוגי מצוות: מדיניות, שכליות, שמעיות, ואיפה מצוות בני נח שגם משותפות לאומות העולם? אבל במהות הפנימית כל המצוות שוות, "כולן חמדות וחביבות מאד", כולן חפץ ה' בתחתונים ולפיכך: "הוי זהיר במצווה קלה כבחמורה". ורבי בחיי בן אשר, בפירושו לבראשית כו ה, מחזיר אותנו לאברהם אבינו ולרביבי התורות, החוקים והמצוות שקיים ומציע הגדרה חדשה למצוות קלות: "זוהו שאמר: מצוותי חוקותי ותורותי, כי לג' חלקים יתחלקו תר"ג מצות, והם: מצוות קלות מקובלות הנקראות "עדות", והמצוות שהן גזרת המלך ואין לנו בהם טעם והם נקראים "חקים", והמצוות המושכלות הנקראות "משפטים".

²⁰ "שרוך הנעל - שאם דרך הנכרים לקשור כך ודרך ישראל בענין אחר ...אפילו שנוי זה שאין כאן מצוה אלא מנהג בעלמא יקדש את השם בפני חביריו ישראל" (רש"י שם). ובמקבילה בירושלמי סנהדרין פרק ג הלכה ה: "אבל ברבים אפילו על מצוה קלה אל ישמע לו כגון פפוס ולוליינוס אחיו שנתנו להן מים בכלי זכוכית צבועה ולא קיבלו מהן". במצב של קידוש השם, כל המצוות שוות.

דברים רבה ו ב – היאך יטופל הפרדס

זהו שאמר הכתוב: "אַרְחַ חַיִּים פֶּן תִּפְּלֹס נָעוּ מִעֲגֻלְתֶּיךָ לֹא תִדְעֵ" (משלי ה ו) ... אמר רבי אבא בר כהנא: אמר הקב"ה: לא תהא יושב ומשקל במצותיה של תורה ... לא תהא אומר: הואיל והמצוה הזו גדולה אני עושה אותה ששכרה מרובה, והואיל וזו מצוה קלה אני עושה אותה. מה עשה הקב"ה? לא גילה לבריות מהו מתן שכרה של כל מצוה ומצוה, כדי שיעשו כל המצוות בתום.²¹ מניין? שנאמר: "נעו מעגלותיה לא תדע". למה הדבר דומה? למלך ששכר לו פועלים והכניס אותן לתוך פרדסו. סתם ולא גילה להן מהו שכרו של פרדס, שלא יניחו דבר ששכרו מועט וילכו ויעשו דבר ששכרו מרובה. בערב קרא לכל אחד ואחד, אמר לו: תחת איזה אילן עשית? א"ל: תחת זה. א"ל: פלפל הוא שכרו זהוב אחד. קרא לאחר, אמר לו: תחת איזה אילן עשית? א"ל: תחת זה. א"ל: זית הוא, שכרו חצי זהוב, פרח לבן הוא. קרא לאחר, א"ל: תחת איזה אילן עשית? א"ל: תחת זה. א"ל: זית הוא, שכרו מאתים זוז. אמרו לו: לא היית צריך להודיע אותנו איזה אילן שכרו מרובה, כדי שנעשה תחתיו? אמר להם המלך: אילו הודעתי אתכם, היאך היה כל פרדסי נעשה? כך לא גילה הקב"ה מתן שכרו של מצוה, חוץ משתי מצוות: החמורה שבחמורות והקלה שבקלות. כיבוד אב ואם חמורה שבחמורות ומתן שכרה אריכות ימים, שנאמר: "כבד את אביך ואת אמך למען יאריך ימך" (שמות כ יב).²² והקלה שבקלות, שילוח הקן,²³ ומהו שכרה? אריכות ימים, שנאמר: "שלח תשלח את האם ... למען ייטב לך והארכת ימים". הוי: "כי יקרא קן צפור לפניך".²⁴

שבת שלום
מחלקי המים

מים אחרונים: מסיכום הדברים שלעיל (סיכום מסוכן משום לא הבאנו את כל המקורות), עולות מספר תובנות. האחת, שחז"ל לא נרתעו מעצם האבחנה שיש מצוות חמורות וקלות. השנייה, שלהוציא את שלוש העבירות החמורות של ייהרג ואל יעבור, לצידן אפשר להוסיף את איסור לשון הרע, גזל, אונס, שוחד והטיית דין ועוד, אין הגדרה ברורה מה היא מצווה חמורה וקלה.²⁵ שלישית, אם במצוות לא תעשה ובאיסורים ניתן עוד למדוד ולהגדיר מה חמור ומה לא, במצוות עשה, בעשייה הדתית-מוסרית כלפי שמיא וכלפי בני האדם, קשה מאד ליצור קטגוריות והבחנות. הכל הוא "בעיניך", ותוכיח מצוות ציצית לעיל – הערה 6 לעיל. בעיניך ובעיני אלהים ואדם.

²¹ ובמקבילה (מקור) בירושלמי פאה פרק א הלכה א: "טילטל הקב"ה מתן שכרו של עושי מצות כדי שיהיו עושים אותן באמונה".
²² ובירושלמי הנ"ל יש דעה שכיבוד אב ואם הוא בעצם החזרת טובה ופריעת חוב של הבן לאביו ואמו: "אמר רבי אבון ומה אם דבר שהוא פריעת החוב כתיב בו למען ייטב לך ולמען יאריך ימך, דבר שיש בו חסרון כיס וסיכון נפשות לא כל שכן" ור' לוי חולק שם ואומר: "והוא דרבה מנה, גדול הוא דבר שהוא בפריעת חוב מדבר שאינו בפריעת חוב".

²³ ראו המשנה החותמת את מסכת חולין (פרק יב משנה ה, ובגמרא קמב ע"א) ששילוח הקן היא מצווה קלה "כאסור": "לא יטול אדם אם על בנים אפילו לטהר את המצורע. ומה אם מצוה קלה שהיא כאסור אמרה תורה: למען ייטב לך והארכת ימים, קל וחומר על מצוות חמורות שבתורה". איסור הוא מטבע מארד או נחושת שערכו הלך ופחת ובזמן בעל המדרש היה כנראה נמוך ביותר. ראו הערך **אס (מטבע רומי)** בויקיפדיה. ומצאנו גם במדרשים משל כ"פתילה באיסור" (שיר השירים רבה א ח). ואולי הקלות של מצוות שילוח הקן מקורה בכך שבעצם אין זו מצווה "חיובית" שצריך לחזור ולהדר אחריה, אלא רק "כי יקרא" וגם אז, אולי עדיף בכלל להשאיר את האם רובצת על האפרוחים או על הביצים ולא לגעת בה כלל. להמשיך לטייל וליהנות מהטבע בלי להתערב בו, בלי לקלקל. בעניין זה יש אכן מחלוקת הלכתית, עליה עמדנו בקצרה בדברינו **על מידות, גזירות וטעמי המצוות** בפרשת כי תצא.

²⁴ הדרשן עומד בפרשת כי תצא (הבעל"ט) ועיקר מגמתו היא לסיים בפרשת השבוע ולהדגיש את חשיבותה של מצוות שילוח הקן, כדגם למצווה קלה שיש להיות זהירים בה כבחמורה. אבל לעניינינו, במקום לסכם ולסגור, חוזר וניעור הנושא של מצוות קלות במלוא עוצמתו. המלך שולח את הפועלים לעבד את כל שדהו בלי להבחין בין פלפל, פרח לבן וזית, כל השדה חשוב כפי שניסח זאת רמב"ן. אבל ברגע חלוקת השכר מסתבר שהפועלים הם אחד לארבע מאות (אם לא יותר). בדומה לכל המקורות שהבאנו, גם מדרש זה מסכים שיש מצוות קלות ויש חמורות. התורה ודאי שאיננה פועלת כנגד ההיגיון האנושי הפשוט המכיר בעיקר ותפל ובמבחן ערכים. אבל אתה אינך יודע את שכרם, אולי בקושי את הפסד שכרם, ובוודאי לא את מהותן הפנימית של המצוות הקלות והחמורות. עליך לקיים את כולן, דווקא מתוך ידיעה שמהם קלות ומהן חמורות. על הכל גובר הפן החינוכי של התורה ותיקון המידות. חינוך בפן המעשי של מעשה גורר מעשה וחינוך בצד העקרוני של קיום גם מתוך פרדוקס ואי יכולת להבין דברים עד סופם. שהרי באמת, לא נתנו תשובה.

²⁵ היחידי שמצאנו שמנסה להגדיר מהי מצווה קלה וחמורה הוא רמב"ם לעיל בפירוש המשנה ובהלכות תשובה ולפיכך יש להוסיף לרשימת המצוות החמורות את כל העבירות שעונשן מיתה, בידי אדם או בידי שמים ואת שתי המצוות המיוחדות: שבועת שוא ושבועת שקר. האבחנה היא עפ"י מידת העונש.